

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Evidenčné číslo: 101002/B/2024/3 6138 0678 6953 1396

**ZAPOJENIE VEREJNOSTI DO NORMOTVORBY-
AKTUÁLNE MOŽNOSTI A VÝZVY**

Bakalárska práca

2024

Lenka Hrčková

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

**ZAPOJENIE VEREJNOSTI DO NORMOTVORBY-
AKTUÁLNE MOŽNOSTI A VÝZVY**

Bakalárska práca

Študijný program:	Ekonómia a právo
Študijný odbor:	EKONÓMIA A MANAŽMENT PRÁVO
Školiace pracovisko:	Katedra ústavného práva
Vedúci bakalárskej práce:	doc. JUDr. Milan Hodás, PhD.

2024

Lenka Hrčková

ČESTNÉ VYHLÁSENIE

Čestne vyhlasujem, že predkladanú bakalársku prácu s názvom „Zapojenie verejnosti do normotvorby – aktuálne možnosti a výzvy“, som vypracovala samostatne a to za pomoci použitej príslušnej odbornej literatúry a ostatných zdrojov uvedených v zozname, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou celej práce.

V Bratislave, 03.05.2024

.....

Lenka Hrčková

POĎAKOVANIE

Ďakujem mojej rodine a najbližším priateľom, ktorí mi preukázali veľkú podporu a stáli pri mne. Veľké poďakovanie patrí hlavne školiteľovi bakalárskej práce, docentovi JUDr. Milanovi Hodásovi, PhD., za jeho nevšednú ochotu, odborné a cenné rady, usmernenie a hlavne za motivovanie pri písaní práce. V neposlednom rade ďakujem mojej blízkej osobe Mgr. Vladimírovi Nagyovi, ktorý mi prejavil veľkú podporu a prácu so mnou ochotne vždy konzultoval.

ABSTRAKT

HRČKOVÁ, Lenka. Zapojenie verejnosti do normotvorby – aktuálne možnosti a výzvy. [Bakalárska práca]. Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra ústavného práva. Vedúci práce: doc. JUDr. Milan Hodás, PhD. – Univerzita Komenského v Bratislave: PRAF UK, 2024, s. 38.

Záverečná práca s názvom „Zapojenie verejnosti do normotvorby – aktuálne možnosti a výzvy“ skúma aktuálne možnosti a výzvy, ktoré majú občania Slovenskej republiky k dispozícii. Zaoberá sa zohľadňovaním a analýzou pozitívnych a negatívnych faktorov, prostredníctvom ktorých občania môžu participovať pri normotvorbe. Práca využíva poznatky členského štátu Európskej únie v tejto špecifickej oblasti, zaoberá sa otázkami možností participácie znevýhodnených osôb, vyjadrenie verejnej mienky cez sociálne siete a následne ponúka návrhy implementačných procesov, ktoré považujeme za nevyhnutné pri zmodernizovaní a zefektívnení aktuálnych možností.

Kľúčové slová:

Participácia, verejnosť, občania, normotvorba, e-hlasovanie, návrhy

ABSTRACT

HRČKOVÁ, Lenka. Public participation in law-making – current opportunities and challenges [Bachelor thesis]. University of Economics in Bratislava, Faculty of National Economy. Comenius University Bratislava, Faculty of Law, Department of Constitutional Law. Supervisor: JUDr. Milan Hodás PhD. – Comenius University Bratislava: PRAF UK, 2024, s. 38.

The bachelor's thesis entitled “Public participation in law-making – current opportunities and challenges” analyses current opportunities and challenges which are used by citizens of Slovak Republic. In it's content it takes into account and analyses positive and negative aspects of public participation in Law-making. The thesis uses the progress of one of the EU Member state in this specific area, it raises the question of disabled persons participation, public opinion expression via social network and finally offers the suggestions for processes of the implementation which we deem as crucial for modernization and effectiveness of current opportunities.

Key words:

Participation, public, citizens, Law-making, e-voting, opportunities

Obsah

ÚVOD.....	8
1 Občianska participácia.....	10
1.1 Participácia verejnosti a jej ciele	11
2 Aktuálne možnosti zapojenia verejnosti do normotvorby na Slovensku	13
2.1 Predbežná informácia	13
2.2 Petícia	13
2.3 Referendum	14
2.4 Elektronická hromadná žiadosť	15
2.5 Pripomienkové konanie	16
3 Vplyv Európskeho práva na participáciu občanov Slovenskej republiky pri procese normotvorby	17
3.1 Všeobecné.....	17
3.2 Európska občianska iniciatíva	17
4 Znevýhodnené skupiny občanov vo veciach verejných	19
5 E-hlasovanie	20
5.1 Estónsko	21
5.2 Slovenská republika.....	24
5.3 Prieskum verejnej mienky cez sociálne siete	25
6 Návrhy na podporu účasti verejnosti pri tvorbe právnych noriem	26
6.1 Návrhy smerované k verejnej moci.....	26
6.2 Návrhy smerované k verejnosti	29
ZÁVER.....	31
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	33

ÚVOD

„*Ubi societas, ibi ius*“¹. Kde je spoločnosť, tam je i právo. Tento výrok pochádza od známeho rímskeho filozofa a právnika Marca Tullia Cicera a poukazuje tým na naše najzakladanejšie a neodňateľné právo, s ktorým sa stretávame okamžikom narodenia – spôsobilosť na právne úkony. Lepšie povedané, toto právo nás sprevádza pred narodením a počas celého nášho života.

Občas sa stane, že naši obľúbení autori, motivační rečníci, právnici, spisovatelia alebo aj filozofovia majú určité výroky, ktoré vás napadnú vždy po hlbšom zamyslení sa nad podstatou. Napríklad ako v tomto prípade citát od Aristotela – „*Všetky lidské bytosti od přírody túžia po poznání*“². Tento citát nabáda k zamysleniu sa nad tým, či vlastne naša spoločnosť túži po poznaní svojich práv, ktoré sú nevýlučnou súčasťou nášho života a nie len, že je veľmi podstatné ich poznať, ale aj sa zapájať do ich tvorby.

Každý z nás sa stretol s osobou, ktorá sa sťažuje na právne normy, ktorých môže byť súčasťou, ale vybrala si opak. V tomto bode by sme sa nemali zamýšľať nad tým, či pozná svoje práva. Majú ľudia okolo nás dostatok informácií ako sa podieľať na normotvorbe? Skúsme si v rámci predkladanej práce položiť otázku, či ako občania Slovenskej republiky využívame všetky práva, ktorými disponujeme alebo sme iba subjekty právnej regulácie a podriaďujeme sa pravidlám, ktoré sú výsledkom činnosti niekoho iného?

Občianska participácia je v súčasnosti veľmi aktuálnou témou primárne v niektorých členských štátoch Európskej únie, avšak lídrom v poskytnutí najefektívnejších možností v zapojení verejnosti do normotvorby je Estónsko. Uľahčujú tieto prostriedky občanom Estónska zjednodušene a efektívnejšie sa zapojiť do normotvorby? Mala by Slovenská republika v porovnaní s Estónskom poskytnúť občanom iné možnosti ako poskytovala doteraz? Alebo sú aktuálne možnosti dostačujúce?

¹ Výrok Marca Tullia Cicera (106 – 43 pred n. l.), ktorý bol známym rímskym právníkom a filozofom

² Výrok Aristotela (384 pred Kr. – 322 pred Kr.), ktorý bol starogrécky filozof a encyklopedický vedec

Táto bakalárska práca sa zaoberá zapojením verejnosti do normotvorby, vymedzuje určité pojmy, ktoré je potrebné chápať pri aktuálnej téme a taktiež analyzuje aktuálne možnosti a výzvy. Cieľom je zistiť nie len, či má verejnosť dostatok možností zapájať sa do normotvorného procesu, ale taktiež či sú aktuálne možnosti dostačujúce a nevzniká demokratický deficit.

V prvej kapitole práce sú vymedzené pojmy úzko spojené s participáciou. V druhej kapitole uvádzame nástroje, prostredníctvom ktorých sa môže verejnosť Slovenskej republiky spolupodieľať na zapojení sa do normotvorby. Vymedzujeme ich pozitívne a negatívne faktory a neskôr analyzujeme ich funkčnosť a efektivitu. Následné kapitoly sa zaoberajú skúmaním aktuálnych možností v rámci Slovenskej republiky, ktorými verejnosť disponuje v porovnaní s jednou z členských štátov Európskej únie, ktorou je Estónsko. Otvárame témy ako znevýhodnené skupiny občanov Slovenskej republiky a ich možnosti participácie, e-hlasovanie a jeho možná implementácia v rámci Slovenskej republiky a prieskum verejnej mienky cez sociálne siete. V poslednej kapitole navrhujeme riešenia a ďalšie možné implementačné metódy, ktoré pokladáme za nevyhnutné pri zmodernizovaní a zefektívnení aktuálnych možností.

1 Občianska participácia

Občianska participácia, verejné rozhodovanie či zapojenie širokej verejnosti do správy vecí verejných patrí do širšieho konceptu pojmu normotvorba.

Ako občania demokratického štátu sme povinní niest' následky všetkých rozhodnutí, a preto je našim právom sa spolupodieľať na ich tvorbe, zmene či ukončení platnosti, teda kolektívne rozhodovať. Aby sme sa mohli spolupodieľať pri normotvorbe, je nevyhnutnou súčasťou poznať naše možnosti. Občianska participácia dávno nespočíva iba v práve byť informovaný, voliť, zúčastňovať sa rôznych protestov či podávať žaloby, ako by si mohla väčšina z nás pod pojmom participácia predstavovať.

Občianskou participáciou nielenže prispievame k zlepšeniu našich potrieb, ale hlavne zlepšujeme dopad politiky a vzťahy so subjektami politiky, tvorí sa lepšia budúca dôvera a komunikácia medzi politikmi a voličmi, na základe ktorej sú brané do úvahy naše názory a pohľady. Predstavuje alternatívu voči možnostiam, ktoré nám ponúkajú politické strany napríklad v rámci programu počas politických volieb. Možnosť občianskej participácie pri rozhodovaní o veciach verejných vyplýva zo základných princípov demokratického štátu. Tento princíp má silné zastúpenie v národnej legislatíve ale aj v medzinárodných právnych dohovorochoch a je uznávaný medzinárodnými inštitúciami akými sú napríklad: Európska komisia³, OECD⁴ a podobne.

³ Európska komisia, oficiálne webové sídlo, *Európska iniciatíva občanov*, dostupné na: https://commission.europa.eu/about-european-commission/get-involved/european-citizens-initiative_sk

⁴ Engaging Citizens in Policy-making (2001), PUMA Policy Brief No. 10 for politicians and senior government officials Free on-line at the OECD Public

1.1 Participácia verejnosti a jej ciele

Pojem verejnosť subsumujeme do rôznych synonymických pojmov ako aj občania či ľud. Týmto pomenovaním sa označujeme my všetci. Vo vzťahu k normotvorbe sa verejnosť označuje ako subjekt, ktorý má záujem o participáciu pri normotvorbe. V tejto práci pod pojmom verejnosť budeme chápať väčšiu časť spoločnosti (resp. národa, ľudu) zainteresovaných vo výsledkoch ekonomických a spoločenských aktivitách s obecnším dopadom, na riešení určitého spoločenského problému, resp. na spoločenskom dianí ako takom. Dnes chápeme pod týmto pojmom každého jedinca, aj takého, ktorý sa priamo neangažuje v rámci participácie. Verejnosť môže mať viacero podôb, môže ísť o tzv. vedeckú verejnosť zahŕňajúcu odborníkov aj záujmovo zainteresovaných laikov ale aj o tzv. širokú verejnosť a rôzne iné špecifické pomenovania verejnosti pri riešení problémov privatizácie, ekonomickej transformácie a podobne. Vnútri verejnosti existujú skupiny považované za aktívnejšie a pasívnejšie, verejnosť sa môže štrukturalizovať do rôznych spoločenských hnutí, organizácií, prenikať do masmédií, voliť si svojich hovorcov a podobne. V dôsledku rastu množstva problémov, ktoré sa stávajú vecou verejnou, zväčšuje sa tzv. širšia verejnosť.⁵

Pojem participácia sa vzťahuje k tvorbe verejnej politiky a definujeme ju ako organizovaný a metodický proces zameraný na prijatie kolektívne záväzných rozhodnutí, teda verejných politík.⁶ Hovoríme teda o prispievaní k tvorbe politických rozhodnutí. Rozlišujeme rôzne úrovne participácie, ktoré sú veľmi stručne obsiahnuté nasledovne:

- informovanie – slúži na zvýšenie povedomia o danom obsahu pre verejnosť. Pri informovaní je dôležité dbať na kvalitné poskytnutie informácií v čo najväčšom možnom rozsahu, vymieňať si názory medzi občanmi a verejnou správou, pripraviť podklady pre informačnú kampaň. Nástrojmi, ktoré sa dajú pri tejto činnosti využiť sú napríklad rôzne diskusie, spravodajstvo, médiá, verejné zhromažďovanie a informácie v akejkol'vek podobe napríklad aj online,

⁵ Sociologická encyklopédie, Sociologický ústav AV ČR, V.V.I., hlavní editor: Zdeňek R. Nešpor, Veřejnost', dostupné na: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Verejnost>

⁶ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Participácia, dostupné na: https://www.minv.sk/?ros_participacia_e-learning_participacia

- diskutowanie/konzultovanie – diskutowanie o obsahu politiky slúži napríklad na pomenovanie problematiky. Počas diskutowania či konzultovania sa získavajú rôzne výstupy od individuálnych skupín/verejnosti za cieľom ich spracovania do výslednej podoby verejnej politiky. Nástrojmi, ktoré možno využiť pri diskutowaní a konzultovaní, sú napríklad konzultácia s odborníkmi, expertmi a vybranými osobami ako napríklad diskusné fóra, odborné komisie a podobne, ale taktiež prostredníctvom elektronického hlasovania či petícií,
- podieľanie sa na rozhodovaní/dosiahnutie dohody –cieľom je dosiahnutie zapojenia zainteresovaných osôb, čiže verejnosti do riešenia problému. Postupom pre dosiahnutie cieľa je získavanie návrhov a ich následné zapracovanie pre dosiahnutie dohody, prostredníctvom vyjednávania so záujmovými skupinami o konkrétnej podobe politiky,
- podieľanie sa na realizácii rozhodnutia – Vede k zlepšeniu verejnej politiky a taktiež k začleneniu zainteresovaných aktérov/expertov do rozhodovania, prostredníctvom vytvorenia podmienok pre dlhodobú spoluprácu zainteresovaných skupín.⁷

Tak isto ako pri iných činnostiach, tak aj pri zapojení verejnosti do normotvorby majú občania určený cieľ, ktorým je úspešná participácia, teda presadenie si svojich požiadaviek. Medzi základné predpoklady potrebné pre úspešnú participáciu považujeme:

- efektívne využívanie všetkých platných právnych nástrojov na zabezpečenie participácie občanov na verejnom rozhodovaní,
- zabezpečenie primeraného času na proces participácie,
- zabezpečenie zrozumiteľnosti procesu participácie pre laickú verejnosť, ktorá disponuje iba obmedzenými znalosťami v danej sfére.

⁷ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Participovať: na akej úrovni?, dostupné na: https://www.minv.sk/?ros_participacia_e-learning_participovat_na_akej_urovni

2 Aktuálne možnosti zapojenia verejnosti do normotvorby na Slovensku

2.1 Predbežná informácia

Podľa Ministerstva vnútra Slovenskej republiky predbežná informácia slúži ako prostriedok na informovanie verejnosti a orgány verejnej správy „o zámere predkladateľa spustiť tvorbu návrhu právneho predpisu“.⁸ Predbežnú informáciu je nevyhnutné publikovať v dostatočnom časovom predstihu pred samotným pustením procesu normotvorby.⁹

Predbežná informácia je zverejňovaná na webovom portáli Slov-lex a verejnosť sa týmto spôsobom môže oboznámiť a voľne vyjadriť k návrhu. Predkladateľ predbežnej informácie je povinný zaoberať sa pripomienkami verejnosti a následne ich zakomponovať do správy o účasti verejnosti na tvorbe právneho predpisu¹⁰. V predbežnej informácii musia byť dodržané zo strany predkladateľa taxatívne vymedzené náležitosti, určené v ustanovení §9 Zákona č. 400/2015 o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky¹¹, a sú nasledovné: „predkladateľ najmä stručne uvedie základné ciele a tézy pripravovaného návrhu právneho predpisu, zhodnotenie súčasného stavu a predpokladaný termín začatia pripomienkového konania“.¹²

2.2 Petícia

Definíciu petície zakotvuje Zákon č. 85/1990 Zb. o petičnom práve. „Každý má právo sám alebo s inými obracať sa vo veciach verejného záujmu alebo iného spoločného záujmu so žiadosťami, návrhmi a sťažnosťami (ďalej len „petícia“) na orgány verejnej moci“.¹³

Jednotlivec svojim podpisom petície vyjadruje svoj názor a podporuje tým obsah petície. Po predložení petície s dostatočným počtom podpisov môže byť predložená danému orgánu, inštitúcii alebo príslušnej autorite.

⁸ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, dostupné na: https://www.minv.sk/?ros_legislativa_pi

⁹ Ibidem

¹⁰ SVÁK J., SURMAJOVÁ Ž., BALOG B., Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky, komentár, Bratislava, Wolters Kluwer, 2017

¹¹ Ustanovenie §9 Zákona č. 400/2015 Z.z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky

¹² Ibidem

¹³ Ustanovenie §1 Zákona č. 85/1990 Zb. o petičnom práve, dostupné na: Slov-Lex <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/85/20230501>

V našej práci sa zaoberáme primárne aktuálnymi možnosťami a výzvami pri zapojení verejnosti do normotvorby, ktoré ako občania Slovenskej republiky máme k dispozícii, ale tak isto sa zaoberáme aj ich prípadnými nedostatkami, ak nejaké počas výskumu zaevidujeme. Preto je nevyhnutnou súčasťou tejto práce spomenúť negatíva, ktoré vnímame v spojitosti s petíciou. Sú nimi napríklad nedostatočný záujem, neúčinnosť, pri podpise petície sa zverejňujú osobné údaje, čo môže narušovať súkromie občanov, záporný obrat, ktorý môže viesť k získaniu pozornosti od protistrany a teda spôsobiť vznik protipetície či kritiky, ale taktiež môže viesť k situácii, kedy petícia nemá jasne definované ciele alebo požiadavky, čo následne spôsobuje nejasnosti a nespokojnosť účastníkov.

2.3 Referendum

Jedným z nástrojov, ktorým sa môže verejnosť zapojiť do tvorby noriem je referendum, ktoré je upravené ako inštitút v Ústave Slovenskej republiky.¹⁴ Referendum je z hľadiska práva vnímané ako forma priamej demokracie, prostredníctvom ktorého sa občania môžu vyjadriť k otázkam predloženým parlamentom a rozhodovať o nich prostredníctvom hlasovania. Tak isto slúži parlamentu pri otázkach, ktoré smerujú k občanom. Návrh na vyhlásenie referenda môže prísť na podnet parlamentu alebo občanov a následne referendum podľa slovenského práva môže vyhlásiť len prezident Slovenskej republiky.¹⁵

Ide avšak o jeden z najzložitejších nástrojov pre verejnosť, nakoľko o referendum musí byť požiadané prostredníctvom petície, ktorá je vnímaná iba ako príkaz parlamentu na začatie procesu zmeny právneho predpisu a petíciu musí podpísať minimálne 350 000 občanov. V prípade splnenia všetkých náležitostí, prezident Slovenskej republiky vyhlási referendum, ktoré následne musí prebehnúť.¹⁶

Veľkou nevýhodou je určite potenciálna nedostatočná informovanosť občanov o danej otázke, ktorou sa referendum zaoberá, a to môže viesť k nesprávnemu rozhodnutiu. Rizikom je aj nižšia účasť, ktorá môže viesť k ovplyvneniu legitímnosti výsledkov, alebo finančné náklady, nakoľko organizácia referenda a ostatné náklady spojené s ňou sú výraznou

¹⁴ Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.

¹⁵ Článok 95 Ústavy Slovenskej republiky

¹⁶ Ibidem

záťažou pre verejný rozpočet. Ustanovenie §31 Zákona č. 490/1991 o spôsobe vykonávania referenda¹⁷ upravuje, akým spôsobom sa uhrádzajú výdavky spojené s prípravou, vykonaním a zisťovaním výsledkov referenda.¹⁸

2.4 Elektronická hromadná žiadosť

Elektronická hromadná žiadosť (ďalej len „eHŽ“) slúži ako nástroj, prostredníctvom ktorého sa občania Slovenskej republiky môžu elektronickou formou obrátiť so svojimi požiadavkami na vládu Slovenskej republiky. Vďaka nej sa môžu občania jednoduchšie a efektívnejšie zapojiť do rozhodovania o verejných záležitostiach, rozvíjať rôzne diskusie či klásť otázky významné pre stranu verejnosti.

Hovoríme o module otvorenej vlády, ktorý ponúka občanom informácie vždy včas, aktuálne a ľahko dostupné. Ide o informácie ako napríklad plnenie úloh uznesení vlády, spracovanie elektronických dokumentov a dát z rokovania vlády a podobne.¹⁹

V porovnaní s petíciou, eHŽ nie je upravená v zákone, iba v Iniciatíve pre otvorené vládnutie²⁰. Pokiaľ ide o záväznosť a smerovanie, hovoríme iba o dobrovoľnom záväzku vlády Slovenskej republiky, a teda eHŽ je smerovaná na vládu ako kolektívny orgán a nie konkrétny orgán verejnej moci, ako to je pri petícii.

Taktiež v porovnaní s petíciou, pri ktorej stačí dosiahnuť minimálny počet podpisov jeden, ak nehovoríme o špecifických petíciách ako napríklad pri petícii za referendum, kde ich je potrebných 350 000, tak pri eHŽ je potrebných minimálne 15 000 podpisov za 30 dní.²¹

Medzi rizikový faktor eHŽ v tejto práci považujeme napríklad fakt, že vláda Slovenskej republiky sa zaviazala zaoberať sa každou eHŽ, ktorá nadobudne minimálne 150 000 podpisov za 30 dní. Negatívum vnímame práve pri pojme „vláda Slovenskej republiky sa zaviazala“, pretože vláda sa vymenúva raz za štyri roky počas volebného obdobia a s každou novou vládou môže prísť či už zmena alebo neplatnosť eHŽ.

¹⁷ Ustanovenie §31 Zákona č. 490/1991 Zb. o spôsobe vykonávania referenda

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Slovensko.sk, Elektronické služby Úradu vlády Slovenskej republiky – eDemokracia a otvorená vláda, dostupné na: <https://www.slovensko.sk/sk/elektronicke-sluzby-uradu-vlady>

²⁰ Open Government Partnership (OGP), dostupné na: <https://www.opengovpartnership.org>

²¹ Slovensko.sk, Elektronická hromadná žiadosť, dostupné na: <https://www.slovensko.sk/sk/elektronicka-hromadna-ziadost>

2.5 Pripomienkové konanie

V tejto práci sme už niekoľkokrát spomínali, že základným a prvým krokom dôležitým pri zapojení sa do normotvorby je informovanie verejnosti. Pripomienkové konanie slúži ako nástroj pre verejnosť, prostredníctvom ktorého je následne informovaná o pripravovaných zmenách navrhovaných legislatívcom, ale aj umožňuje verejnosti pripomienkovať predkladané návrhy právnych predpisov a vyjadriť svoj pohľad na dané zavedenie novej legislatívnej zmeny.²²

Návrhy zákonov sú zverejňované na webovej stránke právny a informačný portál s názvom Elektronická zbierka zákonov (ďalej len „Slov-Lex“). Tento projekt je realizovaný Ministerstvom spravodlivosti Slovenskej republiky. Základnou zásadou práva je, že každý občan Slovenskej republiky si je vedomý svojich práv a povinností. Tento projekt podporuje jednoduchý prístup verejnosti k platnej legislatíve.²³

V predkladanej práci pripomienkové konanie vnímame ako dôležitý nástroj pre verejnosť, ktorej je prostredníctvom neho umožnené obhajovať svoje stanovisko pred príslušnými orgánmi alebo úradmi.

Verejnosť môže tento portál využívať zdarma na online platforme. A taktiež ako pozitívny faktor vnímame ako jeden z najrýchlejších a efektívny spôsobov, ako verejnosť môže vyjadriť svoj názor, informovať sa o navrhovaných zmenách alebo iba sledovať pripomienkovanie a diskusie pre vytvorenie si názoru.

²² Slov-Lex, Pripomienkovanie pripravovaných legislatívnych návrhov verejnosťou, dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pripomienkovanie-verejnostou>

²³ Slov-Lex, Používateľská príručka elektronických služieb, dostupné na: https://www.slov-lex.sk/static/Pouzivatelska_prirucka_eGov-SluziebSlov-lex.pdf

3 Vplyv Európskeho práva na participáciu občanov Slovenskej republiky pri procese normotvorby

3.1 Všeobecné

Po vstupe Slovenskej republiky ako aj ďalších členských štátov do Európskej únie sa uplatňujú pravidlá pre normotvorbu či aplikáciu práv podľa vnútroštátnych legislatívnych pravidiel ale aj pravidiel Európskej Únie. To znamená, že právo každého členského štátu sa subsumujú v určitej miere pod právo Európskej únie. Niektoré z prijatých právnych aktov členských štátov môžu byť v rozpore s právom Európskej únie, a v takom prípade má prednosť norma európskeho práva pred vnútroštátnou. Napríklad v prípade, že je porušené právo občana na participáciu pri normotvorbe či už zákonným predpisom alebo rozhodnutím štátneho či súdneho orgánu Slovenskej republiky, a toto je v rozpore s právom Európskej Únie, ktoré právo občana na participáciu pri normotvorbe podporuje, má občan právo sa obrátiť so žiadosťou o nápravu na príslušné súdne orgány na úrovni Európskej Únie.

3.2 Európska občianska iniciatíva

Európska občianska iniciatíva je dôležitou súčasťou demokracie v Európskej únii. Od 1. Januára 2020 sa uplatňujú nové pravidlá európskej iniciatívy občanov a to Nariadenie EÚ č. 2019/788²⁴, prostredníctvom ktorých „*Občania Únie, ktorých počet dosiahne najmenej jeden milión a ktorí sú štátnymi príslušníkmi významného počtu členských štátov, sa môžu ujať iniciatívy a vyzvať Európsku komisiu, aby v rámci svojich právomocí predložila vhodný návrh vo veciach, o ktorých sa občania domnievajú, že na účely uplatňovania zmlúv je potrebný právny akt Únie.*“²⁵

²⁴ NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) č. 2019/788 zo 17. apríla 2019 o európskej iniciatíve občanov, dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R0788&from=EN>

²⁵ Článok 11 ods. 4 Zmluvy o Európskej únii, konsolidované znenie, dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0011.02/DOC_1&format=PDF

Tak ako pri každom organizovanom procese, tak aj pri Európskej občianskej iniciatíve platia určité signifikantné postupy pre jeho docielenie, ktorými sú:

- občiansky výbor – Ide o organizačný výbor skladajúci sa minimálne zo siedmich osôb s trvalým pobytom najmenej v siedmich rôznych členských štátoch. Takéto osoby musia byť vo veku 18 rokov a starší, aby mohli byť oprávnení voliť v európskych voľbách. Majú jeden rok na získanie potrebnej podpory,²⁶
- registrácia – Pred samotným začatím zbierania vyhlásení o podpore od občanov sa výbor obráti na Komisiu so žiadosťou o registráciu, pri ktorej predloží potrebné náležitosti pre jej schválenie. Komisia následne do dvoch mesiacov rozhodne o zaregistrovaní iniciatívy alebo ju zamietne,²⁷
- zbieranie vyhlásení o podpore – Vyhlásenia takéhoto charakteru možno začať zbierať v papierovej alebo elektronickej podobe po zaregistrovaní iniciatívy.²⁸ Podrobné pravidlá ustanovuje Nariadenie EÚ č. 2019/1799²⁹,
- overovanie a osvedčovanie – Príslušný vnútroštátny orgán, ktorý po vyzbieraní dostatočného počtu vyhlásení o podpore začne s overovaním a osvedčovaním. Podpisy musia byť overené príslušnými orgánmi každého členského štátu,³⁰
- predloženie a posudzovanie – Po prijatí iniciatívy ju Komisia uverejní v registri a stretne sa s organizátormi úspešných iniciatív, aby im umožnila vysvetliť podrobnosti ich žiadosti. V ďalšej fáze nasleduje príležitosť pre organizátorov prezentovať iniciatívu na verejnom vypočutí v Európskom parlamente.³¹

²⁶ Informačné listy o Európskej únii, Európsky parlament, Európska iniciatíva občanov dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/149/europska-iniciativa-obcanov>

²⁷ Ibidem

²⁸ Ibidem

²⁹ Official Journal of the European Union, COMMISSION IMPLEMENTING REGULATION (EU) 2019/1799 of 22 October 2019, dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2019/1799/oj

³⁰ Informačné listy o Európskej únii, Európsky parlament, Európska iniciatíva občanov dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/149/europska-iniciativa-obcanov>

³¹ Ibidem

4 Znevýhodnené skupiny občanov vo veciach verejných

Demokratizácia spoločnosti predstavuje činnosť, ktorá vedie k demokratickejšiemu režimu. Pri demokratizácii spoločnosti však môžeme naraziť aj na deficit v reprezentatívnej demokracii, a to konkrétne v nízkom počte zastúpenia obyvateľstva s nižším sociálno-ekonomickým statusom.

V súlade s European Institute for Gender Equality (EIGE)³² pod pojmom znevýhodnené skupiny rozumieme skupiny, ktorým hrozí vyššie riziko chudoby, diskriminácie, násilia či sociálneho vylúčenia v porovnaní s bežným obyvateľstvom. Okrem iného tam radíme aj migrantov, ľudí so zdravotným postihnutím, príslušníkov etnických menšín, starších ľudí a deti.

Pre “privilegovaných“ obyvateľov, ktorí nepatria do skupín vyššie spomínaných, často platí, že nemajú sklon k presadzovaniu záujmov znevýhodnených skupín, ako uvádza Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie³³, môže to byť následkom snahy o udržanie statusu quo alebo taktiež z neschopnosti hlbšieho pochopenia potrieb týchto skupín.

Nedostatkom nie je teda iba nízky počet obyvateľov patriacich do znevýhodnených skupín pri zapojení sa do procesov participácie, ale taktiež otázka zabezpečenia toho, aby aj znevýhodnení a marginalizovaní občania mohli mať dlhodobé benefity z ich účasti, pretože vylúčenie týchto skupín obyvateľstva z procesu participácie ohrozuje pluralitu, ktorá je nevyhnutná pre demokratickú spoločnosť.³⁴

Po zvážení všetkých faktorov, ktoré potláčajú voľnosť vyjadrenia sa týchto skupín obyvateľstva, by sme radi uviedli niekoľko vlastných zistení, ktoré by mohli pomôcť k jednoduchšej participácii znevýhodnených skupín. Domnievame sa, že významným krokom pre podporu ich participácie by mohlo byť zavedenie opakovaných vzdelávacích cyklov, vďaka ktorým by sa zvýšilo povedomie o tvorbe noriem a o ich možnosti zapojenia

³² European Institute for Gender Equality (EIGE), Dostupné na: https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1174?language_content_entity=sk

³³ Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie, Bratislava 2018, s. 114, dostupné na: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/vystupy_np_parti/Slovník%20základných%20pojmov%20participácie%20občanov%20a%20verejnosti%20v%20kontexte%20demokracie.pdf

³⁴ Ibidem

sa. Znevýhodneným skupinám by sa tým vytvorila reálna možnosť ich zapojenia do normotvorby s významnou podporou ich dôvery voči týmto procesom.

Ako negatívum evidujeme ten fakt, že znevýhodnené skupiny ako napríklad obyvatelia s nižším sociálno-ekonomickým zázemím by mohli byť ľahko ovplyvniteľní, a preto by bolo nutné zabezpečiť transparentnosť ich vzdelania o povedomí pri zapojení sa do normotvorby, to znamená, muselo by sa predísť diskriminácii a manipulácii zo strany organizátorov týchto edukačných procesov.

5 E-hlasovanie

Hlasovanie vo všeobecnosti chápeme ako prostriedok pre občanov daného štátu, prostredníctvom ktorého môžu vyjadriť svoj názor na danú tému. V dnešnej dobe, ktorá veľmi rýchlo napreduje, je najmodernejším modelom hlasovanie prostredníctvom internetu, alebo taktiež ako internetové voľby, online voľby, e-voľby či množstvo iných synonymických výrazov, ktoré sú spomenuté ďalej v tejto práci. Hlasovanie prostredníctvom internetu sa zameriava na zvýšenie volebnej účasti, eliminuje chyby pri manuálnom sčítavaní ale taktiež ekonomicky prispieva k zníženiu nákladov, ktoré sú potrebné vynaložiť na manuálnu prácu pri voľbách.

Akt E-hlasovania sa skladá z 3 fáz:

1. registrácia a identifikácia voliča,
2. akt voľby,
3. sčítanie hlasov.³⁵

E-hlasovanie je silne kontroverznou témou a názory odborníkov z rôznych štátov sa častokrát nezhodujú. Je to skôr o subjektívnom názore a preferencii voliča, či je natoľko ochotný veriť online priestoru, aby ho nahradil za klasickú doterajšiu formu. Za príklad uvedieme, keď orgán Európskeho parlamentu zodpovedný za vedecké a technologické otázky usporiadal v roku 2011 seminár na tému e-hlasovanie. Účastníci seminára sa zhodli,

³⁵ Estonian National Electoral Committee, E-Voting System, General Overview, Tallin 2005-2010 dostupné na: https://www.valimised.ee/sites/default/files/uploads/eng/General_Description_E-Voting_2010.pdf

že možný vplyv e-hlasovania na volebnú účasť nie je dokázaný na základe pretrvávajúcej nedôvery občanov voči danej metóde.³⁶

Tak ako osobná účasť pri voľbách, tak aj internetové voľby si vyžadujú aplikáciu určitých zásad, ktoré nám umožnia plynulé a bezproblémové hlasovanie so zabezpečením absolútnej ochrany ako voličovi pred možným únikom osobných informácií.³⁷

Prirodzenou súčasťou dnešnej doby sú značné generačné rozdiely. Zatiaľ čo mladšia populácia obyvateľov očakáva zakomponovanie moderných technológií aj do bežných, doteraz zachovaných dobových procesov, naopak staršia populácia obyvateľstva by ich rada zachovala z dôvodu neinformovanosti, neschopnosti prispôbiť sa markantnej zmene alebo len z dôvodu konzervatívneho prístupu. Zatiaľ čo niektoré krajiny značne odmietajú začlenenie internetových volieb do národnej legislatívy z dôvodu určitých negatívnych faktorov, ktoré s tým prichádzajú, iné, ako napríklad Estónsko, Švajčiarsko a Veľká Británia sú dôkazom toho, že pri zavedení internetových volieb prevládajú pozitívne faktory ako záporné. Doposiaľ s najväčším pokrokom a skúsenosťami v e-voľbách prišlo Estónsko.

5.1 Estónsko

Estónsko je členskou krajinou Európskej únie, ktorá sa posunula zatiaľ najďalej v oblasti internetového hlasovania, po prvýkrát implementovanom v roku 2005 pri komunálnych voľbách, a každým ďalším hlasovaním sa počet voličov, ktorí si zvolia elektronické hlasovanie, zvyšuje.³⁸ V roku 2023 zaznamenalo Estónsko rekord v počte odoslaných elektronických volebných lístkov, kedy viac ako 50% voličov volilo elektronicky.³⁹

Odhaduje sa, že v roku 2023 bolo okolo 1329 hlasov odovzdaných prostredníctvom elektronického hlasovania aj v papierovej forme. Mohli by sme sa domnievať, že takýto

³⁶ Európsky parlament, Témy, Hlasovanie cez internet, dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/topics/sk/article/20110321STO15986/hlasovanie-cez-internet-liek-na-unavu-z-politiky>

³⁷ Estonian National Electoral Committee, E-Voting System, General Overview, Tallin 2005-2010 dostupné na: https://www.valimised.ee/sites/default/files/uploads/eng/General_Description_E-Voting_2010.pdf

³⁸ National Democratic Institute, *Internet Voting in Estonia*, dostupné na: <https://www.ndi.org/e-voting-guide/examples/internet-voting-in-estonia>

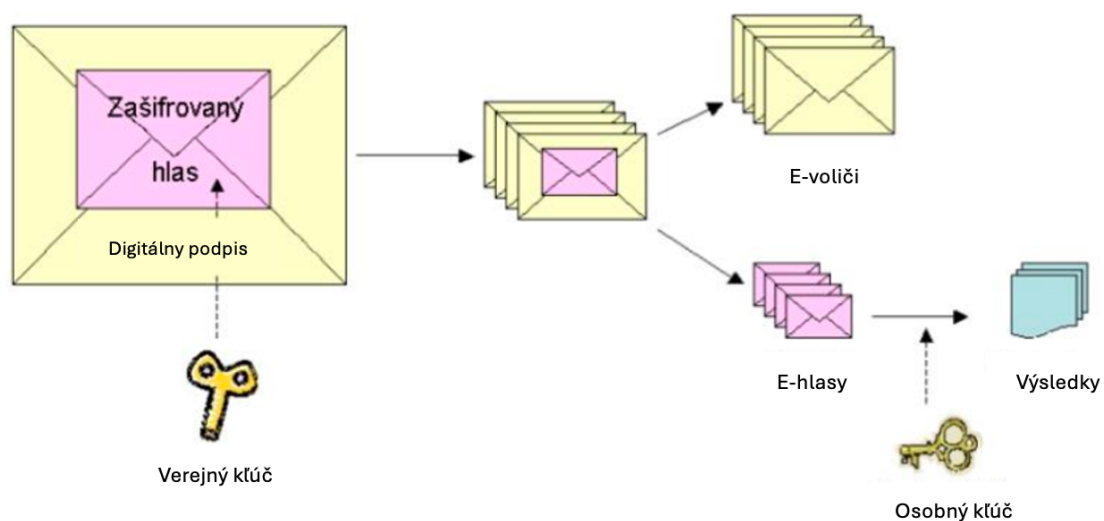
³⁹ Estonia sets new e-voting record at Riigikogu 2023 elections, dostupné na: <https://news.err.ee/1608904730/estonia-sets-new-e-voting-record-at-riigikogu-2023-elections>

prípád preukazuje značný negatívny faktor e-hlasovania, avšak s takouto situáciou je potrebné rátať a v rámci e-hlasovania je podchytená nasledovne. Bez ohľadu na to, ktorý hlas bol odovzdaný ako prvý, za konečný hlas sa považuje ten, ktorý bol odovzdaný v papierovej forme. A teda elektronický hlas je následne zrušený.⁴⁰ Ďalším kontroverzným faktom je ten, že voliči, ktorí si zvolia hlasovanie prostredníctvom internetu môžu svoj hlas kedykoľvek zmeniť v rámci volebného obdobia, na rozdiel od voličov, ktorí si vybrali papierovú formu hlasovania.⁴¹ Necháme na subjektívne zváženie čitateľov, či danú informáciu považujú za pozitívny alebo negatívny faktor.

Ako zobrazuje nasledujúca schéma, anonymita voličov, ktorí si zvolili elektronickú formu hlasovania, je zabezpečená tým, že počas volebného obdobia sa volič prihlási do systému prostredníctvom akéhokoľvek zariadenia, v ktorom má dostupný internet, z akéhokoľvek miesta či už z miesta konania volieb alebo zo zahraničia. Následne preukáže svoju totožnosť vydaným elektronickým preukazom a vykoná hlasovanie. Identifikačné údaje voliča sa odstránia pred tým, ako sa hlas dostane do Národnej volebnej komisie na účely sčítania.

Obrázok 1

Metodika obálky vo voľbách⁴²

⁴⁰ Estonia sets new e-voting record at Riigikogu 2023 elections, dostupné na:

<https://news.err.ee/1608904730/estonia-sets-new-e-voting-record-at-riigikogu-2023-elections>

⁴¹ Teraz.sk, Spravodajský portál tlačovej agentúry Slovenskej republiky, dostupné na:

<https://www.teraz.sk/spravy/volby-v-estonsku-by-mohli-vytvorit-re/698760-clanok.html>

⁴² Estonian National Electoral Committee. E-Voting System, General Overview, Tallin 2005-2010, s. 10

Vďaka dostupným grafickým štatistikám sme zistili, že elektronickú formu hlasovania preferujú voliči liberálnych strán, pri konzervatívnych stranách voliči ostávajú pri klasickom hlasovaní prostredníctvom papierovej formy.⁴³

Po hlbšom prieskume a našom zvážení si dovoľíme konštatovať a uviesť viacero bodov, ktoré považujeme za pozitívne faktory a naopak tie, o ktorých by sa dalo polemizovať a vnímame ich negatívne v spojitosti s e-hlasovaním.

Pozitívne faktory e-hlasovania:

Za významný pozitívny faktor považujeme zavedenie novodobých technológií do programu hlasovania, ktoré zvýšia angažovanosť a prístupnosť pre občanov pri zúčastnení sa volieb, a taktiež umožnia obyvateľom krajiny žijúcich v zahraničí jednoduchšie participovať z akejkoľvek krajiny. Taktiež je nevyhnutné spomenúť, že forma e-hlasovania je jednou z možností výberu participácie, nie je povinnosťou.

Za ďalšie pozitívum určite treba vyzdvihnúť rýchlejšie sčítavanie hlasov a tým zníženie rizika manipulácie s výsledkami hlasovania a taktiež zníženie nákladov v spojitosti so zabezpečením procesu volieb.

V neposlednom rade ide o menej významné pozitíva ako znížená prácnosť pri hľadaní členov volebných komisií, eliminovanie nárazovosti pri logistike konania volieb a podobné situácie, ktoré s voľbami prichádzajú.

Negatívne faktory e-hlasovania:

Za značne negatívne faktory považujeme riziko úniku osobných dát pri online hlasovaní, s čím prichádza aj riziko potenciálnych hackerských a kybernetických útokov, ktoré majú za následok možnú manipuláciu volieb. Taktiež treba spomenúť, že online svet automaticky neznamená, že sa absolútne eliminuje riziko chybovosti. Zaujímavým faktorom je tiež možnosť ovplyvnenia slobodnej vôle pri hlasovaní vo forme psychického nátlaku alebo snahy o zmenu názoru napríklad od blízkej osoby. Pre lepšiu predstavu uvedieme nasledovný príklad: Domácnosť sa skladá zo štyroch členov, ktorými sú otec (vybral si hlasovanie klasickým spôsobom, teda nie online formou), matka (vybrala si online formu hlasovania), plnoletý syn a plnoletá dcéra (obaja zvolia online formu hlasovania). Odhliadnuc od ďalších možných scenárov, ako by sa hlasovanie mohlo skončiť,

⁴³ Estonia sets new e-voting record at Riigikogu 2023 elections, dostupné na: <https://news.err.ee/1608904730/estonia-sets-new-e-voting-record-at-riigikogu-2023-elections>

predpokladajme, že matka nariadi každému členovi domácnosti aby hlasoval prostredníctvom online platformy a každý z nich to spraví neanonymne, teda pri rodinnom stole “po spoločnej konzultácii“. Takýto prípad môže nastať a považujeme ho za vysoko rizikový spôsobujúci efekt toho, že nás niekto do hlasovania donúti, poprípade ovplyvní náš názor.

Za najvýznamnejší negatívny faktor považujeme znevýhodnenie tých občanov, ktorí majú slabý prístup k internetu, poprípade nemajú k dispozícii žiadny, prípadne sú technologicky negramotní. Negatívne sa môže vnímať aj absencia dôvery časti verejnosti voči elektronickej forme hlasovania.

5.2 Slovenská republika

Slovenská republika patrí medzi krajiny Európskej únie, v ktorých sa online hlasovanie doposiaľ nezaviedlo, takže nemožno konštatovať z vlastnej skúsenosti, či by online priestor pomohol k zvýšeniu zapojenia verejnosti do normotvorby. Čo však môžeme podotknúť, sú skúsenosti iných krajín, ktoré online hlasovanie zaviedli a môžeme sa odraziť od nich a vytvoriť si vlastný názor.

Podľa štatistík dostupných na Eurostate, Slovenská republika patrí medzi posledné krajiny Európskej únie ohľadom účasti na voľbách. Preto by sme podľa príkladu Estónska odporúčali zaviesť e-hlasovanie aj v našej krajine. Domnievame sa, že zavedenie e-hlasovania by malo za následok zvýšenie účasti obyvateľov z mladšej generácie a obyvateľov žijúcich v zahraničí, a to na základe pozitívnych faktorov spomínaných v predkladanej práci a taktiež vysokej úspešnosti iných krajín, ako napríklad vyššie spomínané Estónsko. Ďalším signifikantným faktom, ktorý by mohol potlačiť vyššie spomínané negatívne faktory e-hlasovania, je v možnosti výberu formy hlasovania. To znamená, že konzervatívna časť občanov by mala stále k dispozícii klasickú formu osobnej účasti pri hlasovaní, čo by zabránilo zneužitiu novej formy hlasovania zo strany politických strán skeptických voči tejto forme hlasovania a ich snahe o návrat k pôvodnej forme hlasovania z dôvodu diskriminácie časti verejnosti.

Po konečnom zvážení by sme uzavreli túto tému s tým, že e-hlasovanie umožňujúce voľbu formy hlasovania svojimi pozitívnymi faktormi vysoko prevyšuje negatívne faktory, a aj keď nemožno dopredu predpokladať dopad zavedenia takéhoto systému aj v rámci Slovenskej republiky, doterajšie poznatky a komparácia predpokladov preukazujú

funkčnosť a dôveru verejnosti pri zavádzaní nového modelu e-hlasovania. Za pozitívny príklad, ktorý jednoznačne preukazuje názor obyvateľov Slovenskej republiky na napredovanie pri zavedení online formy hlasovania, môžeme uviesť elektronické sčítanie ľudu, ktoré prebehlo prvýkrát v online forme v roku 2021 hlavne v dôsledku vtedajšej nepriaznivej pandemickej situácie a bolo pozitívne vnímané a všeobecne akceptované.

Taktiež by sme radi dali do pozornosti, že v rámci Plánu obnovy sa chystá výrazná digitalizácia štátnej správy, ktorú vnímame ako výrazný aspekt podpory aj pre budúcnosť e-hlasovania. *„Zlepšenia v oblasti eGovernmentu budú podporené reformou v oblasti konektivity, čo umožní prístup k online nástrojom a službám pre všetkých občanov“*.⁴⁴

5.3 Prieskum verejnej mienky cez sociálne siete

Nakoľko nemožno vychádzať z empirických skúseností pokiaľ ide o Slovenskú republiku a online hlasovanie, ďalej spomenieme činnosť, ktorá sa za posledné roky často presadzuje v rámci našej krajiny a tou je prieskum verejnej mienky cez sociálne siete. V inom slova zmysle to znamená, že ide o participovanie verejnosti cez rôzne online portály, ktoré sú k dispozícii, a v ktorých môže široká verejnosť vyjadriť svoj názor, zapojiť sa do rôznych prieskumov ale aj naopak rôzne politické strany si prostredníctvom nich môžu vybudovať kampaň a zvýšiť povedomie o sebe.

Je to určite efektívna a rýchla metóda, prostredníctvom ktorej môžu občania prísť k rôznym dôležitým informáciám, ku ktorým by sa za bežných okolností nedostali. Naš postoj k danej téme je však nie v celku pozitívny a preto zdôrazníme nasledovné nami vnímané negatívne faktory:

- parciálny vplyv určitej skupiny ľudí – určité skupiny ľudí majú vyššie zastúpenie v online prostredí ako tie ostatné, ktorých prístup na online platforme môže byť nedostatočný alebo aj žiadny, čo môže viesť k obmedzenému prístupu k informáciám, skreslenému výsledku prieskumu alebo k nízkej účasti pri podieľaní sa na hlasovaní a reprezentovaní danej témy,

⁴⁴ Plán obnovy, Efektívna verejná správa a digitalizácia, dostupné na: <https://www.planobnovy.sk/kompletny-plan-obnovy/efektivna-verejna-sprava-a-digitalizacia/>

- skreslené/falošné informácie – prostredníctvom sociálnych sietí sa zvyšuje riziko dosahu k informáciám, ktoré môžu byť zavádzajúce, metúce či dezinformačné,
- manipulácia a uvedenie do omylu – určité skupiny, organizácie či politické strany aktívne na online platformách môžu zneužívať dôveru ľudí a ovplyvňovať ich verejnú mienku, pričom častokrát takéto jednanie môže viesť k manipulácii alebo uvedení do omylu,
- sklon k agresívnym prejavom – sociálne siete vedia byť miestom, ktoré nám ponúka jednoduchý a rýchly prístup k rôznym užitočným informáciám ale vieme sa v nich dostať do konfrontácie s druhou stranou názoru, čo častokrát vedie k šíreniu negatívneho prejavu a neochote ľudí zastat' si svoj názor, poprípade môže viesť, k absolútnej eliminácii zapájania sa do prieskumov prostredníctvom týchto platforiem
- čoraz vyššia participácia prostredníctvom sociálnych sietí – môže vzbudiť dojem prospešnosti pre spoločnosť, avšak obávame sa, že pri nepodchytení vyššie spomínaných rizík môže pôsobiť skôr dezinformačne ako efektívne.

6 Návrhy na podporu účasti verejnosti pri tvorbe právnych noriem

6.1 Návrhy smerované k verejnej moci

Po dôkladnom preskúmaní aktuálnych možností, prostredníctvom ktorých sa občania Slovenskej republiky môžu zapojiť do tvorby noriem, uvedieme pár príkladov a odporúčaní z našej strany.

V rámci prvého návrhu odporúčame hlavne venovať väčšiu pozornosť problematike širokej verejnej diskusie. Správne vedená diskusia by mala mať vopred jasne stanovený cieľ a hlavnú otázku. Pre dosiahnutie efektívnosti by sa mala zaoberať iba stanovenou problematikou a vyhýbať sa väčším konfliktom, nakoľko asertívne správanie môže mať na spoločnosť opačný efekt, ako ten, ktorý organizátori diskusie predpokladali. Účastníkmi diskusie by mali byť skutočné strany zastupujúce rôzne názory a odborníci v danej téme. V prípade, ak by diskusia prebehla efektívne, bude správne načasovaná z hľadiska riešenia danej problematiky, dodrží sa profesionalita účastníkov diskusie a budú v nej vopred

uvedené všetky predpoklady a vysvetlenia nevyhnutné pre správne chápanie laickej verejnosti, mohlo by to mať priaznivý dopad na:

- zvýšenie účasti sledovanosti predmetných diskusií,
- uvedenie do povedomia verejnosti mnoho kvalifikovaných expertov či odborníkov na danú tému,
- názorovú protistranu, či dokonca aj na neutrálne skupiny ľudí v danej otázke, ktorí napríklad z dôvodu neformálnej či dostatočne neprofesionálnej diskusie mohli mať skôr averziu k danej problematike.

Ďalším návrhom, v súvislosti s vyššie spomínaným, odporúčame zaviesť širokú verejnú diskusiu a niekoľko edukačných cyklov na nasledovné témy.

Diskusia na tému e-hlasovania, ktoré by mohlo znamenať najväčší pokrok za čias participácie Slovenskej republiky v Európskej únii, by mala priaznivé dopady pre našu spoločnosť, ktorá by jasne vyjadrila svoj postoj k danej téme, prípadne pochybnosti, ktoré by sa dali využiť pri rozvoji a implementácii budúcich účinných procesov participácie verejnosti na normotvorbe. E-hlasovania by nemalo iba priaznivý efekt pre občanov Slovenskej republiky ako zabezpečenie primeranej infraštruktúry pre proces participácie verejnosti na normotvorbe, ale aj v rámci pôsobenia Slovenskej republiky ako jedného z lídrov v oblasti zavádzania elektronickej formy hlasovania vo svete.

Zavedeniu edukačných cyklov pre znevýhodnených občanov prikladáme veľkú hodnotu z hľadiska jednoduchšieho zapájania sa do procesu normotvorby aj prostredníctvom možností, ktoré doteraz táto skupina občanov nebrala do úvahy alebo dostatočne neverila, že ich požiadavky prostredníctvom týchto mechanizmov budú zohľadnené. Týmto spôsobom by bola výrazne ovplyvnená dôvera tejto skupiny občanov v ich vplyv na proces normotvorby.

Za prospešný krok považujeme zavedenie diskusií a edukačných cyklov na tému procesu participácie verejnosti na normotvorbe. Prostredníctvom diskusií by sa zvýšila transparentnosť a prehĺbila komunikácia s verejnosťou, vďaka ktorej by verejnosť dostávala spätnú väzbu od verejnej moci. Ako pozitívny následok zvýšenia povedomia o možnostiach participácie verejnosti na normotvorbe vnímame jednoduchšie pochopenie rôznych potrieb, problémov a kontextu jednotlivých požiadaviek. To by zabezpečilo vnímanie tejto témy verejnosťou tak, aby participácia verejnosti na normotvorbe ako taká nebola braná za

formálnu povinnosť, ale za skutočnú a efektívnu príležitosť na zavedenie zmien a zvýšenie kvality pri verejnom rozhodovaní. Z pohľadu občana vo veku, v ktorom sa jeho participácia na normotvorbe stáva zaujímavá, si myslíme, že mladšia generácia zvyknutá sa pohybovať v kruhu osôb im podobným v názorovej rovine alebo vyskytujúcim sa na rovnakých sociálnych platformách, kde sa dostávajú k rovnakým informáciám, ktoré vyhľadávajú, navrhujeme prispôbiť proces participácie verejnosti na normotvorbe tak, aby bol atraktívny aj pre mladšiu generáciu. Slovenská republika je jednou z krajín, ktorá veľmi decentne zavádza moderné inovácie v porovnaní napríklad s inými členskými štátmi Európskej únie, a preto zmodernizovanie a zdigitalizovanie niektorých možností participácie verejnosti na normotvorbe považujeme za nevyhnutnosť.

Odporúčame eHŽ, ktorá je momentálne zavedená do praxe len prostredníctvom dobrovoľného záväzku vlády Slovenskej republiky v súlade s Iniciatívou pre otvorené vládnutie, ukotviť v zákone hlavne z dôvodu záväznosti a potreby zavedenia tohto inštitútu prostredníctvom právnej normy vyššej sily, a tým zabezpečenia jej trvácnosti a všeobecnej akceptovateľnosti zo strany odbornej aj laickej verejnosti.

Posledným návrhom, ktorý odporúčame zvážiť, pokiaľ má verejná moc v záujme zvýšiť angažovanosť občanov v procese tvorby noriem, je poskytnutie finančnej podpory pre rôzne projekty či programy, ktorých záujmom je zvýšiť povedomie o participácii verejnosti na normotvorbe alebo sa venujú dôležitým témam prospešných pre verejnosť. Poskytnutie vládnych alebo ministerských odborníkov a expertov v danej téme by mohlo viesť ku konfliktu záujmov, kedy by vládne politické strany odporúčali subjektívne tých, ktorí podporujú ich vlastné záujmy, zatiaľ čo finančná podpora a prenechanie možnosti výberu expertov mimovládny organizáciám by viedla k transparentnosti voči občanom.

Všetkými vyššie navrhnutými opatreniami sme sa snažili eliminovať negatíva, ktoré sme v rámci výskumu aktuálnych možností zapojenia verejnosti do normotvorby vyhodnotili ako rizikové.

6.2 Návrhy smerované k verejnosti

Doterajšie návrhy boli smerované primárne voči verejnej moci, nasledovné cieľime smerom k verejnosti. Pre správne fungovanie demokratického štátu je nevyhnutnou súčasťou, aby sa občania snažili v čo maximálnej možnej miere zapájať do procesov normotvorby a to nie len z hľadiska nespokojnosti smerovanej k verejnej moci ale významným faktorom je aj ten, že prostredníctvom participácie je verejnej moci poskytnutá spätná väzba, ktorá je dôležitá pri budúcej potenciálnej implementácii noriem.

V dnešnej dobe je veľmi moderné subsumovať sa do rôznych záujmových skupín spoločnosti aj bez toho, aby sme si preverili fakty. Preto odporúčame čitateľom predkladanej práce, aby sa nestali iba subjektmi právnej regulácie alebo neboli súčasťou situácie, ktorú si zvolili iní len preto, že nevyvinuli dostatočnú snahu pre prístup k informáciám. Taktiež sa odporúčame vyhnúť vyššie spomínanému problému, ktorým je vplyv sociálnych sietí, ktoré občas pôsobia zavádzajúco a skreslene.

Ako ďalší návrh predkladáme sledovanie a podporovanie vyššie spomínaných diskusií, ktoré sa venujú objektívnemu zhodnoteniu relevantnej témy.

Tak isto odporúčame aktívne využívanie nástrojov participácie na normotvorbe, ktoré sú aktuálne k dispozícii pre každého občana Slovenskej republiky, nakoľko máme za to, že ak chceme dosiahnuť potenciálnu zmenu a modernizáciu v porovnaní s inými progresívnejšími krajinami, musíme mať v oblasti relevantnej témy aj osobne nadobudnuté skúsenosti. Iba tak vieme objektívne zhodnotiť, čo naša spoločnosť potrebuje a naopak verejná moc, ktorá má právo v danej veci rozhodovať, bude môcť vychádzať z vôle obyvateľstva.

Ak ste si niekedy povedali, že sa neviem správne rozhodnúť pri mojom zapojení do normotvorby, prehodnoťte to. V rámci bakalárskej práce odporúčame verejnosti, aby využila svoje právo a vždy participovala tam, kde to je umožnené a pre ďalší pozitívny vývoj našej spoločnosti potrebné. Tým máme na mysli voľbu alternatívy, ktorá bude reprezentovať vaše hodnoty a záujmy. Pretože ak to neurobíme my, tak kto to spraví za nás?

V neposlednom rade spomenieme účasť na rokovaní mestských či obecných zastupiteľstiev, verejných stretnutiach a všetkých občianskych príležitostiach týkajúcich sa širšej verejnosti. Pre aktívneho občana navrhujeme zapojiť sa do miestnych komunitných organizácií a skupín, v ktorých sa jednotliví účastníci zaoberajú rôznymi otázkami a témami,

vdďaka ktorým môžu získať vedomý a odborný názor k relevantnej situácii, preskúmať aj alternatívne možnosti ale hlavne predchádzať možnosti ovplyvňovania zo strany dezinformačnej scény.

Všetky doteraz spomínané návrhy smerované k verejnosti sme zhodnotili na základe podstaty participácie. Jej podstatou je docieľiť správne fungovanie demokratickej spoločnosti a tým spravodlivého života pre každého jedného z nás. Najdôležitejšie je uvedomenie si, že pri aktívnom angažovaní sa v spoločenských záležitostiach pomáhame formovať nie len súčasné podmienky pre náš lepší život, ale aj zlepšujeme podmienky pre život ďalších generácií.

ZÁVER

Cieľom predloženej bakalárskej práce s názvom Zapojenie verejnosti do normotvorby bolo zistiť, aké majú občania Slovenskej republiky aktuálne možnosti a výzvy. V rámci praktickej časti sme čitateľom vymedzili pojmy a termíny, s ktorými sa pri zapojení do normotvorby stretávajú, rizikové faktory, ktoré tento proces ovplyvňujú a taktiež sme zjednodušene predstavili možnosti, prostredníctvom ktorých môžu participovať na normotvorbe.

Predkladaná práca sa taktiež zaoberá analyzovaním a poukazovaním na pozitívne alebo negatívne faktory jednotlivých dostupných možností participácie verejnosti na normotvorbe v rámci Slovenskej republiky, vďaka čomu sme následne dokázali poskytnúť relevantné návrhy pre budúcu implementáciu nových možností, prípadne eliminovanie rizikových faktorov.

V praktickej časti v rámci výziev a možností progresu Slovenskej republiky v oblasti participácie verejnosti na normotvorbe sme si vybrali jednu členskú krajinu Európskej únie, Estónsko, ktoré je v oblasti modernizácie a digitalizácie prístupu občanov k možnosti participovania na normotvorbe jednou z najprogresívnejších a najviac všeobecne vo svete akceptovaných krajín.

Z pohľadu občana Slovenskej republiky sme uviedli formy, ktoré nám v našej krajine chýbajú, ako napríklad e-hlasovanie, prípadne formy, ktoré sú ešte len v prípravnej fáze ako napríklad digitalizácia štátnej správy v rámci Plánu obnovy. Slovenská republika za posledné roky pristúpila k procesom, ktoré naznačujú, že zavedenie e-hlasovania by mohlo mať funkčný charakter a mohlo by byť najväčším prínosom v oblasti participácie verejnosti na normotvorbe v Slovenskej republike počas jej členstva v Európskej únii. Tieto možnosti sú uvedené v práci ako prípady, ktoré jednoznačne preukazujú, že Slovenská republika je pripravená na zavedenie digitalizácie a online formy v rámci možností participácie verejnosti na normotvorbe.

S modernou dobou prichádzajú veľké zmeny v životoch nás všetkých, konzervatívnejšia časť spoločnosti nadobúda obavy spojené s rýchlosťou napredovania technologickej modernizácie a digitalizácie spoločnosti, naopak mladšia generácia takýto pokrok vyžaduje a očakáva. Problémom Slovenskej republiky je nedostatočná vzdelanosť a gramotnosť v spomínanej oblasti, čím sa potláča snaha o zavedenie funkčných a moderných nástrojov pre participovanie na normotvorbe, a skôr sa opakovane otvára spor zaoberajúci sa rizikovými faktormi a popieraním pozitívneho dopadu zavedenia nových procesov. Považovali sme za nevyhnutné otvoriť túto tému v rámci našich návrhov spomínaných v práci, pokiaľ chceme predísť skutočnostiam, ktoré môžu mať zavádzajúci charakter pre verejnosť a jej zapájanie sa do tvorby noriem.

Politická realita Slovenskej republiky naznačuje, že v súčasnosti nie je výrazný záujem zasiahnuť do existujúceho súboru možností participácie verejnosti na normotvorbe, avšak veríme, a z doterajších krokov súdime, že aktuálne ako aj nedávne pokusy o digitalizáciu verejnej moci budú postupne viesť aj k výraznému progresu a pozitívnemu vplyvu na spoločnosť v oblasti jej participácie na normotvorbe a tým k vytvoreniu možnosti podieľať sa na veciach verejných.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Odborná literatúra

1. SVÁK, J., SURMAJOVÁ, Ž., BALOG, B., Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2017, ISBN 978-80-8168-528-6
2. BUJŇÁK, V., HAŇA, S., HODÁS, M., Teória a prax právnej normotvorby. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2023, 440 s., ISBN 978-80-7160-687-1
3. HODÁS, M., Dopady normotvorby Európskej únie na normotvorbu členského štátu Európskej únie z hľadiska legislatívnej techniky a normotvorných procesov. Bratislava: Praf UK, 2018, ISBN 978-80-7160-452-5
4. CHOVANEC, J., ZACHOVÁ, A., ÚSTAVNÉ GARANCIE základných ľudských a občianskych práv a slobôd. Bratislava: Procom, s.r.o. 2004, ISBN 80-85717-10-7
5. OROSZ L., SVÁK J. a kol. *Ústava Slovenskej republiky*. Komentár. Zväzok Bratislava: Wolters Kluwer. 2021. 892 s. ISBN 978-80-571-0380-6
6. ALMAN T., *Ústavné právo Európskej únie*. Katedra verejnoprávných disciplín, Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. 2018. s. 135. ISBN 9788081526022

Odborné články

7. Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie, Bratislava 2018, s. 114 Dostupné na: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/vystupy_np_parti/Slovník%20zakladnych%20pojmov%20participacie%20obcanov%20a%20verejnosti%20v%20kontexte%20demokracie.pdf
8. Engaging Citizens in Policy-making (2001), PUMA Policy Brief No. 10 for politicians and senior government officials Free on-line at the OECD Public
9. POLČÁK, R. et al.: Virtualizace právních vztahů a nové regulační metody v pozitivním právu. Právník. 2019, č. 1.
10. POLČÁK, R. et al.: Právo informačních technologií. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018.

11. LÉVY, P.: Becoming Virtual, Reality in the Digital Age. New York: Plenum Trade. 1998.
12. SVÁK J., SURMAJOVÁ Ž., BALOG B., Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky, komentár, Bratislava, Wolters Kluwer, 2017
13. KUKLIŠ, P., HODÁS, M., O súčasnej situácii v slovenskej právnej normotvorbe. Právny obzor, 99, 2016, č. 6.
14. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016, *ZATVORENIE OTOČNÝCH DVERÍ: SPOLOČNÝ PROBLÉM, ROVNAKÉ RIEŠENIE?*, Vincent Bujňák, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/bpf_2016/Zbornik_BPF2016_sekcia_09.pdf#page=31
15. STUDIA IURIDICA Cassoviensia ISSN 1339-3995, Vol. 11.2023, No.2, *K VIRTUALIZÁCII PRÁVNÝCH PREDPISOV PROSTREDNÍCTVOM ESBÍRKY*, Andrej Krištofik, dostupné na: http://sic.pravo.upjs.sk/ecasopis/112023-2/02_kristofik.pdf

Právne predpisy

16. Zákon č. 400/2015 o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov
17. Ústava Slovenskej republiky
18. Zákon č. 490/1991 o spôsobe vykonávania referenda
19. Zákon č. 400/2015 o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky
20. Zákon č. 85/1990 o petičnom práve
21. Uznesenie vlády SR č. 50 z roku 2012, úloha C.17.: Pravidlá zapájania verejnosti do tvorby vybraných politík
22. NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) č. 2019/788 zo 17. apríla 2019 o európskej iniciatíve občanov
23. Official Journal of the European Union, COMMISSION IMPLEMENTING REGULATION (EU) 2019/1799 of 22 October 2019

Použité internetové zdroje

24. Európska komisia, oficiálne webové sídlo, *Európska iniciatíva občanov*, dostupné na: https://commission.europa.eu/about-european-commission/get-involved/european-citizens-initiative_sk
25. Ulpianus, *Ako vzniká zákon (rozhovor s Jurajom Palúšom)*, dostupné na: <https://www.ulpianus.sk/blog/8438>
26. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, *Spôsoby a miera participácie*, dostupné na: https://www.minv.sk/?ros_participacia_otvorene_temy_sposoby_miera_participacie
27. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, *Spôsoby a miera participácie verejnosti na tvorbe verejných politík 2. časť*, Prediktory participácie, Vypracovali: prof. PhDr. Jana Plichtová, PhD., Mgr. Anna Šestáková, PhD., dostupné na: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/2020/otvorene_temy/2%20Sposoby%20a%20mier%20participacie.pdf
28. Conference of INGOs of the council of Europe, *KÓDEX DOBREJ PRAXE OBČIANSKEJ PARTICIPÁCIE V ROZHODOVACÍCH PROCESOCH*, prijatý Konferenciou medzinárodných mimovládnych organizácií na jej zasadnutí 1. októbra 2009, dostupné na: <https://rm.coe.int/16802eedd6>
29. Umenie kreativity, *Výber najlepších citátov od filozofov z celého sveta a rôznych období histórie*, dostupné na: <https://www.umeniekreativity.sk/citaty-filozofov/>
30. Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, *AKO ZEFEKTÍVNIŤ PRIAMU ÚČASŤ OBYVATELOV NA MIESTNEJ SAMOSPRÁVE V PODMIENKACH INTELIGENTNÝCH MIEST A OBCÍ*, dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Zborniky/Zbornik_z_konferencie_Ako_zefektivnit_priamu_ucast_obyvateľov_na_miestnej_samosprave_v_podmienkach_inteligentnych_miest_a_obci.pdf
31. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Karel Stuchlík, *Obecně závazné vyhlášky obcí*, dostupné na: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/110781/120338482.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

32. ProQuest, *OBČIANSKA PARTICIPÁCIA V SLOVENSKOM LEGISLATÍVNOM PROCESE*, 2020, dostupné na: <https://www.proquest.com/openview/07160601494cc3a4ed34db47611fcf02/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2032121>
33. Intuit mailchip, NP Participácia, *Zraniteľné skupiny vo veciach verejných*, dostupné na: <https://mailchi.mp/e922604dda4b/zraniten-skupinyvo-verejnych-politikch-1708540?e=ea4d7a0373>
34. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, *Participácia verejnosti v kontexte dobrého vládnutia a jej kritická alternatíva*, dostupné na: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/2020/januar_maj_2020/1_P0178_Participacia%20verejnosti%20v%20kontexte%20dobrego%20vladnutia%20a%20jej%20kriticka%20alternativa.pdf
35. Účasť verejnosti na príprave právnych predpisov, *Analýza príslušnej právnej úpravy a relevantných rozhodnutí súdov*, dostupné na: <https://viaiuris.sk/wp-content/uploads/2017/08/analyza-2014-priprava-pr-predpisov.pdf>
36. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, *Pravidlá zapájania verejnosti do tvorby verejných politik*, 2024, dostupné na: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/tazke-zdravotne-postihnutie/pravidla-zapajania-verejnosti_verejne-politiky-1.pdf
37. Európska komisia, oficiálne webové sídlo, *Prispejte k tvorbe práva*, dostupné na: https://commission.europa.eu/law/contribute-law-making_sk
38. OECD Public Management Policy Brief, *Engaging Citizens in Policy-making: Information, Consultation and Public Participation*, dostupné na: <https://www.sigmaweb.org/publicationsdocuments/35063274.pdf>
39. Banskabystrica.sk, *Iniciatíva pre Otvorené vládnutie (OGP)*, dostupné na: <https://www.banskabystrica.sk/otvorenevladnutie/>
40. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, *Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie*, dostupné na: https://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/vystupy_np_parti/Slovník%20zakladnych%20pojmov%20participacie%20obcanov%20a%20verejnosti%20v%20kontexte%20demokracie.pdf

41. Plán obnovy, *Efektívna verejná správa a digitalizácia*, dostupné na:
<https://www.planobnovy.sk/kompletny-plan-obnovy/efektivna-verejna-sprava-a-digitalizacia/>
42. National Democratic Institute, *Internet Voting in Estonia*, dostupné na:
<https://www.ndi.org/e-voting-guide/examples/internet-voting-in-estonia>
43. Estonian National Electoral Committee, *E-Voting System, General Overview, Tallin 2005-2010*, dostupné na:
https://www.valimised.ee/sites/default/files/uploads/eng/General_Description_E-Voting_2010.pdf
44. Informačné listy o Európskej únii, Európsky parlament, *Európska iniciatíva občanov*, dostupné na:
<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/149/europska-iniciativa-obcanov>
45. European Institute for Gender Equality (EIGE), Dostupné na:
https://eige.europa.eu/publicationsresources/thesaurus/terms/1174?language_content_entity=sk
46. Slovensko.sk, *Elektronické služby Úradu vlády Slovenskej republiky – eDemokracia a otvorená vláda*, dostupné na: <https://www.slovensko.sk/sk/elektronicke-sluzby-uradu-vlad>
47. Slovensko.sk, *Elektronická hromadná žiadosť*, dostupné na:
<https://www.slovensko.sk/sk/elektronicka-hromadna-ziadost>
48. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, *predbežná informácia*, dostupné na:
https://www.minv.sk/?ros_legislativa_pi
49. Sociologická encyklopédie, Sociologický ústav AV ČR, V.V.I., hlavní editor: Zdeňek R. Nešpor, *Veřejnost*, dostupné na: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Veřejnost>
50. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, *Participácia*, dostupné na:
https://www.minv.sk/?ros_participacia_e-learning_participacia
51. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, *Participovať: na akej úrovni?*, dostupné na:
https://www.minv.sk/?ros_participacia_e-learning_participovat_na_akej_urovni
52. News.err, *Estonia sets new e-voting record at Riigikogu 2023 elections*, dostupné na:
<https://news.err.ee/1608904730/estonia-sets-new-e-voting-record-at-riigikogu-2023-elections>

53. Teraz.sk, *Spravodajský portál tlačovej agentúry Slovenskej republiky*, dostupné na:
<https://www.teraz.sk/spravy/volby-v-estonsku-by-mohli-vytvorit-re/698760-clanok.html>
54. Open Government Partnership (OGP), dostupné na:
<https://www.opengovpartnership.org>
55. Európsky parlament, Témy, Hlasovanie cez internet, dostupné na:
<https://www.europarl.europa.eu/topics/sk/article/20110321STO15986/hlasovanie-cez-internet-liek-na-unavu-z-politiky>